

ROK 2016 – ROKIEM HENRYKA SIENKIEWICZA

Dnia 22 grudnia 2015 r. podczas 6. posiedzenia Sejmu RP została przyjęta uchwała sejmowa ustanawiająca rok 2016 Rokiem Henryka Sienkiewicza.

Henryk Adam Aleksander Pius Sienkiewicz herbu Oszyk, „Litwos” (ur. 5 maja 1846 w Woli Okrzejskiej, zm. 15 listopada 1916 w Vevey) – polski nowelista, powieściopisarz i publicysta; laureat Nagrody Nobla w dziedzinie literatury (1905) za całokształt twórczości^[1], jeden z najpopularniejszych polskich pisarzy przełomu XIX i XX w. był członkiem zagranicznym Czeskiej i Serbskiej Akademii Nauk i Umiejętności.

Henryk Sienkiewicz urodził się we wsi Wola Okrzejska w powiecie łukowskim w zubożałej rodzinie szlacheckiej, pieczętującej się herbem Oszyk, po mieczu wywodzącej się z Tatarów^[a] osiadłych na Litwie. Jego rodzicami byli Józef Sienkiewicz (1813–1896) i Stefania Sienkiewicz z domu Cieciszowska (1820–1873). Był jednym z sześciorga dzieci (miał cztery siostry i brata)^[2]. Wola Okrzejska należała do babki pisarza, Felicjany Cieciszowskiej. Został ochrzczony w sąsiedniej miejscowości Okrzeja w kościele p.w. św. Piotra i Pawła^[3], ufundowanym przez prababkę pisarza. Rodzina z czasem przeniósła się do Grotek, potem do Wygnanowa, Potkanny koło Przytyka, następnie do Grabowców i Wężyczyna, by ostatecznie od roku 1861 zamieszkać w Warszawie.

W 1858 roku Sienkiewicz rozpoczął naukę w gimnazjum w Warszawie (rozpoczął ją w jednym z gmachów późniejszego UW, by następnie kontynuować w szkole mieszczącej się w Pałacu Staszica, a zakończył w gimnazjum przy ul. Królewskiej). W tamtym czasie będąc w szkole w roku 1864 zdobył swą pierwszą nagrodę za wypracowanie *Mowa Żółkiewskiego do wojska pod Cecorą*. W szkole nie uzyskiwał jednak wysokich not, najlepiej szły mu przedmioty humanistyczne. Wskutek trudnej sytuacji materialnej, nie mogąc liczyć na pomoc finansową rodziców, dziesiętnastoletni Sienkiewicz podjął się posady guwernera u rodziny Weyherów w Płońsku. W 1866 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. Zgodnie z wolą rodziców zdał na wydział lekarski do Szkoły Głównej Warszawskiej, jednak zrezygnował z medycyny i podjął studia prawnicze, by w ostateczności przenieść się na wydział filologiczno-historyczny. Zdobył tam gruntowną znajomość literatury i języka staropolskiego.

Prawdopodobnie w tym czasie napisał swoją pierwszą (niepublikowaną) powieść – *Ofiara*. Pracował także nad swoją pierwszą opublikowaną powieścią – *Na marne*. Pierwszą próbę literacką podjął jeszcze w 1867 r., gdy napisał wierszowany utwór *Sielanka młodości*, odrzucony przez *Tygodnik Ilustrowany*. W 1869 r. debiutował jako dziennikarz. *Przegląd Tygodniowy* wydrukował jego recenzję sztuki teatralnej, a *Tygodnik Ilustrowany* zamieścił rozprawkę historyczno-literacką o Mikołaju Sępie Szarzyńskim. Sienkiewicz pisał pod pseudonimem Litwos do *Gazety Polskiej* oraz *Niwy*. W 1873 roku objął w *Gazecie Polskiej* stały felieton *Bez tytułu*, a w roku 1875 cykl *Chwila obecna*. Od 1874 roku prowadził dział literacki w *Niwie*.

W 1872 r. wydał powieść *Na marne* oraz *Humoreski z teki Worszytły*, a następnie *Stary sługa* (1875), *Hania* (1876), oraz *Selim Mirza* (1877). Trzy ostatnie utwory nazywane są *małą trylogią*. Bywał w popularnych w owym czasie salonach warszawskich: u swej krewnej Jadwigi Łuszczewskiej znanej pod literackim pseudonimem *Deotyma* oraz u aktorki Heleny Modrzejewskiej.

W lutym 1876 r. wraz z Heleną Modrzejewską i grupą znajomych wybrał się w podróż do USA. W owym czasie nie było to czymś powszednim. W swej korespondencji do gazety pisał o tym: „Człowiek, który wyjeżdża do Ameryki, jest jeszcze u nas rzadkością. Wyobrażam sobie nawet, że po powrocie, w powiecie łukowskim, z którym łączą mnie liczne stosunki, przynajmniej przez miesiąc będą mnie uważać za rodzaj powiatowego Ferdynanda Korteza.” W Ameryce zatrzymał się dłużej w Kalifornii. Z tego okresu pochodzą *Listy z podróży do Ameryki*; drukowane w Gazecie Polskiej zyskały sobie szerokie uznanie czytelników. 8 września 1877 roku opublikował w dzienniku *Daily Evening Post* artykuł *Poland and Russia*, w którym zaatakował dwulicową politykę władz rosyjskich, które na Bałkanach występowały jako obrońca Słowian, w Królestwie Polskim natomiast gnębiły i prześladowały Polaków^[4]. Pisał też *Szkice węglem* (1876). Pod wpływem podróży do Stanów Zjednoczonych napisał kilka dalszych utworów: *Komedia z pomyłek* (1878), *Przez stepy* (1879), *Za chlebem* (1880), *W krainie złota* (1881), *Latarnik* (1881), *Wspomnienie z Maripozy* (1882), *Sachem* (1883).

W 1878 roku wrócił do Europy. Zatrzymał się w Londynie, następnie przez rok przebywał w Paryżu. Podczas pobytu we Francji Sienkiewicz poznał nowy prąd w literaturze – naturalizm. W roku 1878 napisał nowelę *Janko Muzykant*. W 1879 r. w artykule *Z Paryża* stwierdza: „Dla powieści naturalizm był w zasadzie znakomitym, niezbędnym i może jedynym krokiem naprzód”. Dwa lata później zmienił jednak zdanie i wypowiedział się o naturalizmie w tonie krytycznym. Wyrazem przekonań na temat naturalizmu i pisarstwa jako takiego były wydane drukiem odczyty: *O naturalizmie w powieści* (1881), *O powieści historycznej* (1889), *Listy o Zoli* (1893).

Korespondencje ze Stanów Zjednoczonych publikowane w prasie polskiej, zyskały szerokie uznanie i wzbudziły zainteresowanie jego osobą. Powodzenie pisarza świetnie odmalował Bolesław Prus w artykule *Co p. Sienkiewicz wyrabia z piękniejszą połową Warszawy* na łamach „Kuriera Warszawskiego” z 1880 roku. „Już po powrocie z Ameryki, prawie każda z dam, przechodząc ulicą, posądzała prawie każdego wyższego i przystojnego mężczyznę o to, że jest Sienkiewiczem. (...) Nareszcie spotykając co krok fryzury à la Sienkiewicz, wiedząc, że młodzi panowie jeden po drugim zapuszczają Hiszpanki, starają się mieć posągowe rysy i śniadą cerę, postanowiłem poznać jego samego (...) Z mego kąta widzę, że sala prawie wyłącznie zapełniona jest przez płęć piękną. Kilku mężczyzn, którzy tam byli do robienia grzeczności damom albo pisania sprawozdań, tak już w ciżbie kobiet potracili poczucie własnej indywidualności, że mówili: byłam, czytałam, wypiliśmy we dwie sześć butelek...”

W 1879 Sienkiewicz wygłosił w Lwowie odczyt pod tytułem *Z Nowego Jorku do Kalifornii*. W drodze powrotnej, w Szczawnicy także dał odczyt o swym pobycie w Ameryce. Po raz pierwszy spotkał tam swoją przyszłą żonę, Marię Szetkiewiczównę. Na wiadomość, że rodzina Szetkiewiczów wybiera się do Wenecji, ruszył za nimi i tam poznał Marię bliżej. W 1880 r. w Poznaniu przedstawił w hotelu Bazar nowelę *Za chlebem*, następnie w Warszawie wygłosił dwa odczyty o naturalizmie w literaturze.

18 sierpnia 1881 roku odbył się ich ślub w kościele Zgromadzenia Panien Kanoniczek przy placu Teatralnym (dziś nie istnieje). Z małżeństwa tego pochodzą dzieci: Henryk Józef i Jadwiga Maria. Małżeństwo nie trwało długo, gdyż 19 października 1885 roku^[5] w wieku 31 lat Maria zmarła na gruźlicę.

W latach 1879–1881 napisał utwór dramatyczny *Na jedną kartę* wystawiany w teatrach we Lwowie i Warszawie.

W roku 1882 Henryk Sienkiewicz nawiązał współpracę z dziennikiem „Słowo” (pismo o tendencjach konserwatywno-szlacheckich) i początkowo był nawet jego redaktorem naczelnym. Tam w miesiącach luty-marzec ukazała się w prasie kolejna nowela *Bartek Zwycięzca*.

W 1880 napisał utwór historyczny *Niewola tatarska* i pracował nad powieścią historyczną *Ogniem i mieczem*. W liście do redaktora krakowskiej gazety „Czas” Stanisława Smolki z 1 lutego 1884 pisał: „Co do powieści wielkiej, ta będzie nosiła prawdopodobnie tytuł *Wilcze gniazdo*. Rzecz dzieje się za Jana Kazimierza, w czasie insurekcji kozackiej.” Wspomniana w liście powieść *Wilcze gniazdo* ukazała się ostatecznie w odcinkach na łamach „Słowa” od 2 maja 1883 do 1 marca 1884 roku pod tytułem *Ogniem i mieczem*. Była jednocześnie drukowana w warszawskim „Słowie” i krakowskim „Czasie”.

Powieść ta (podobnie zresztą jak kolejne części *Trylogii*) przyniosła pisarzowi wielką popularność i spotkała się z nadzwyczajnym odbiorem społecznym. Wiele osób korespondencyjnie pytało o dalsze losy ulubionych bohaterów. Miasto Zbaraż w 1879 roku nazwało jedną z ulic imieniem Sienkiewicza, w 1884 roku Jacek Malczewski wystawił tak zwane żywe obrazy na podstawie *Ogniem i mieczem*, powstała sztuka teatralna oparta na powieści, a w 1900 roku mieszkańcy Zbaraża nie zgodzili się nawet na oddanie pod budowę placu kościelnego, twierdząc, że spoczywają tam szczątki Podbipięty. Powieść spotkała się też z krytyką. Wytykano jej zwłaszcza przeinaczenia historyczne.

Druga połowa lat osiemdziesiątych i początek lat dziewięćdziesiątych to dla pisarza okres bardzo wyczerpanej pracy nad kilkoma powieściami. Wkrótce pisarz rozpoczął pracę nad kolejną częścią *Trylogii* – *Potopem*; tytuł odnosił się do potopu szwedzkiego. Także ta powieść była drukowana w odcinkach w „Słowie” – (od 23 grudnia 1884 do 2 września 1886). Był to trudny okres w życiu pisarza, gdyż w tym czasie zmarła jego żona Maria Sienkiewiczowa. Mimo to, powieść szybko podbiła serca czytelników i utwierdziła jego literacką pozycję. Po śmierci żony pisarz udał się w podróż do Konstantynopola (przez Bukareszt i Warnę), z której pisał korespondencje. Po powrocie do Warszawy wydał trzecią część *Trylogii* – *Pana Wołodyjowskiego*. I ta powieść ukazała się w „Słowie” (od maja 1887 do maja 1888 roku). *Trylogia* wyniosła Sienkiewicza na szczyty popularności i uczyniła z niego najpopularniejszego polskiego pisarza. Stefan Żeromski w swych *Dziennikach* napisał: „Sam widziałem w Sandomierskiem, jak wszyscy, tacy nawet, którzy nic nie czytują, dobijali się o *Potop*.” Jako wyraz uznania Sienkiewicz dostał od nieznanego wielbiciela podpisanego Michał Wołodyjowski bardzo okazałą sumę 15 tysięcy rubli. Pieniądze te przeznaczył na fundusz imienia Marii Sienkiewiczowej dla artystów zagrożonych gruźlicą.

Po napisaniu trylogii Sienkiewicz napisał nowelę *Ta trzecia* (1888), z życia cyganerii. W 1888 roku odbył podróż do Hiszpanii. W 1890 roku włączył się w organizację roku Mickiewiczowskiego. W

styczniu 1891 wyruszył w podróż do Afryki. Podróż ta zaowocowała *Listami z Afryki*. W 1891 roku ukazało się książkowe wydanie *Bez dogmatu*, które drukowane było wcześniej (od 1889 do 1890) na łamach „Słowa”. W 1892 r. Sienkiewicz podpisał umowę na powieść *Rodzina Połanieckich* (której książkowe wydanie ukazało się w 1895 roku), w tym samym roku prasa donosiła, że pisarz przystąpił do prac nad powieścią z czasów krzyżackich, w 1893 rozpoczął przygotowania do powieści *Quo vadis*, a latem 1894 odczytał w Zakopanem fragmenty *Krzyżaków*^[potrzebne źródło].

W jego życiu prywatnym pojawiła się Maria Romanowska, przybrana córka odeskiego bogacza Konstantego Wołodkowicza. Ślub odbył się 11 listopada 1893 roku, jednak w niedługim czasie (miesiąc) panna młoda rozstała się z Henrykiem. Sienkiewicz uzyskał papieskie potwierdzenie niezastnienia sakramentu małżeństwa. W tym też czasie napisał powieść *Rodzina Połanieckich* (październik 1894).

W 1894 roku powstały pierwsze rozdziały *Quo vadis*, które ukazały się drukiem od marca 1895 roku w warszawskiej „Gazecie Polskiej”, krakowskim „Czasie” oraz „Dzienniku Poznańskim” (do lutego 1896 roku). Wydanie książkowe pojawiło się niedługo później i zrobiło zawrotną karierę w całej Europie. Książka do dziś cieszy się wyjątkową popularnością, została przetłumaczona na wiele języków, w tym na arabski czy japoński, a także esperanto. *Quo vadis* wielokrotnie adaptowano i wystawiano na deskach teatrów, ukazała się nawet opera oparta na motywach powieści, a w 1913 roku zostało po raz pierwszy sfilmowane. Potem była ekranizowana jeszcze kilkakrotnie.

Od roku 1896 pisarz rozpoczął prace nad nową powieścią *Krzyżacy*, którą ukończył po czterech latach w roku 1900. W tym też roku (1900) pisarz przy zaangażowaniu całego społeczeństwa obchodził jubileusz 25-lecia pracy twórczej i otrzymał od narodu majątek ziemski w Oblęgorku, gdzie utworzył ochronkę (dom dziecka) dla dzieci. Sienkiewicz angażował się w sprawy społeczne. 30 czerwca 1900 został wybrany zagranicznym członkiem Czeskiej Akademii Umiejętności^[6]. W 1901 roku napisał odezwę w sprawie dzieci we Wrześni. W 1906 wzywał rodaków z USA do pomocy głodującym w Królestwie Polskim.

W 1904 roku poślubił swą cioteczną siostrzenicę^{[7][8]} Marię Babską. W 1905 roku otrzymał nagrodę Nobla za całokształt twórczości. W przemówieniu wygłaszanym z tej okazji Sienkiewicz mówił, że zaszczyt ten jest szczególnie cenny dla syna Polski. *Głoszono ją umartłą, a oto jeden z tysięcznych dowodów, że żyje. Dodał też Głoszono ją podbitą, a oto nowy dowód, że umie zwyciężać*. Napisał powieść *Na polu chwały* (1903-1909), która miała być początkiem nowej trylogii. W „Kurierze Warszawskim” ukazała się w 1910 w odcinkach jego powieść dla młodzieży *W pustyni i w puszczy*.

W 1905 roku był jednym z założycieli Towarzystwa Polskiej Macierzy Szkolnej^[9]. Był członkiem Towarzystwa Tajnego Nauczania w Warszawie^[10].

W 1905 roku odpowiadając na ankietę rozesłaną przez paryską gazetę „Le Courrier Européen”, napisał: „Należy miłować ojczyznę nade wszystko i należy myśleć przede wszystkim o jej szczęściu. Ale jednocześnie pierwszym obowiązkiem prawdziwego patrioty jest czuwać nad tym, by idea jego Ojczyzny nie tylko nie stanęła w przeciwieństwie do szczęścia ludzkości, lecz by się stała jedną z jego podstaw. Tylko w tych warunkach istnienie i rozwój Ojczyzny staną się sprawą, na której całej

ludzkości zależy. Innymi słowy, hasłem wszystkich patriotów powinno być: przez Ojczyznę do ludzkości, nie zaś: dla Ojczyzny przeciw ludzkości”.

W 1906 roku odrzucił propozycję kandydowania do Dumy Państwowej Imperium Rosyjskiego, został jednak przewodniczącym "centralnego" komitetu wyborczego, utworzonego przez przedstawicieli Narodowej Demokracji, Partii Polityki Realnej i Polskiej Partii Postępowej^[11].

Po wybuchu wojny Henryk Sienkiewicz wyjechał do Szwajcarii. Wraz z Ignacym Janem Paderewskim był jednym ze współzałożycieli Szwajcarskiego Komitetu Generalnego Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce. W roku 1916 otrzymał Nagrodę Fundacji Erazma i Anny Jerzmanowskich przyznaną przez Polską Akademię Umiejętności.

Zmarł 15 listopada 1916 w Vevey i został tam pochowany.

W 1924 roku, już w wolnej Polsce, prochy pisarza uroczyście sprowadzono do Polski. W drodze przez kraje Szwajcarii, Austrii, Czech składano mu hołd. 27 października 1924 roku odbyła się uroczystość obok pomnika Adama Mickiewicza w Warszawie, gdzie przemówienie okolicznościowe wygłosił Stanisław Wojciechowski. Na koniec trumnę w sarkofagu złożono w Warszawie w podziemiach katedry św. Jana tuż obok prezydenta Gabriela Narutowicza. W roku 1944 w czasie trwania powstania warszawskiego żołnierze niemieccy wysadzili katedrę, po wojnie sarkofag i katedrę odnowiono.

Jego prawnikiem jest były minister spraw wewnętrznych Bartłomiej Sienkiewicz.